

A memoriter napjainkban visszanyerni látszik szerepét az anyanyelvi oktatásban. Ebben a különleges helyzetben nagyon fontosnak tartottam, hogy rendszeresen tanuljunk – akár közösen is – költeményeket. Az intézményben szokatlan volt, ahogy a folyosón egymásnak mondták a verseket, hiszen a francia követelményrendszerben ez nem szerepel vagy nem olyan nagy jelentőségű. Számomra viszont – szókincsfejlesztő szerepe miatt – nagy jelentőséggel bírt.

Szóbeli megnyilvánulásairól még nem is szóltam, pedig a két nyelv keverése, amelynek nyomait írásbeli munkáikban is tapasztaltam, szóban válik igazán markánsná. Számtalanszor beszélünk róla, hogy nyelvünkben mily mértékben szaporodnak az idegen kifejezések. Hasonló jelenség észlelhető ebben az iskolában. Ezeknek a gyerekeknek anynyira természetes – hiszen szinte második anyanyelvük – a francia nyelv, hogy amikor magyarul beszélnek, akkor is használnak francia kifejezéseket, gyakran magyar toldalékkal francia szótót. A külső szemlélőnek, hallgatónak ez a jelenség tűnik fel először. Hiszen az iskolában, utcán, otthon rendszeresek az ilyen mondatok: „Zsuzsa néni, lesz ma controle (dolgozat)?” Kell ide virgule (vessző)? Ma X. jött be surveillézni (felügyelni). Nem kell broullonozni (vázlatot, pizkozatot készíteni)? Folytathatnám. S ha mindezt még francia hangsúllyal mondják, kész az új nyelv! Francia kollégáim is beszámoltak hasonló jelenségről. Előfordult, hogy a francia mondatokba keverték magyar kifejezéseket, mintegy diákcsínyként.

„Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem!” – idézzük sokszor *Kölcsey Ferencet*. Itt, a Normafa közelében, a Budapesti Francia Iskolában éreztem e soroknak valóságos jelentőségét. Anyanyelvükben megerősítve az itt tanuló magyar gyerekek francia nyelvtudása is biztosabbá válhat.

HOCK ZSUZSANNA

Erdély története Bethlen Gábertól Apafi Mihályig A köpönyéfgorgatás dicsérete?

„Erdély Tacitusának” Apafi Mihály fejedelem tanácsurának a külföld tájékoztatására összeállított *Rerum Transylvanicarum libri quatuor... ab a. 1629 usque ad a. 1663* című műve, valamint a most megjelenő kötetben közölt vaskos emlékirata az események menetét 1673-ig követő *Historia rerum Transylvanicarum* az erdélyi történelem egyik legviharosabb korszakának felbecsülhetetlen értékű forrásai. Pótolhatatlan, máshonnan nem vagy csak részben ismert adatokkal, szóbeli értesülésekkel, hiteles, dokumentumokkal világítják meg II. Rákóczi György, Rhédey Ferenc, Barcsai Ákos és Apafi Mihály kétségebesett küzdelmét, a jobb híján trónon felejtett Apafi uralkodásának első évtizedét, a fokozatosan kiépülő fejedelmi kamarillapolitika nyomasztó légkörét, a keserves talpraállítás és az újabb összeomlással fenyegető balfogások korszakát. S mindezt valóban első kézből, az erdélyi politika meghatározó egyéniségétől, a leírt eseményekben sokszor döntő szerepet játszó kiemelkedő államférfitől, Bethlen János kancellártól.

Waczulik Margit részfordítása (újabbán: Magyar gondolkodó., 17. század, szerk. Taróc Márton, Bp., 1979. 878-921. p.) illetve *Bartoniék Emma* kis példányszámban, kézirat gyanánt megjelent, alapos, de szemléletében már túlhaladott Bethlen-tanulmánya (Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi törénétírás történetéből, kiad.: Ritoók Zsigmondné, kézirat gyanánt, Bp., 1975. 461-479. p.) jelentették a kezdeti lépéseket egy modern Bethlen-kép kialakítása felé, ennél tovább azonban nem juthattak, nem is volt fel-

adatok. *Jankovics József és Vásárhelyi Judit* vállalkozását tehát nem lehet eléggé dicsérni: bőséges jegyzetanyaggal és kifogástalan mutatókkal felszerelve, gördülékeny magyar fordításban ismét, s immár teljességében hozzáférhetővé tették egy rendkívül fontos történeti forrást (s ne feledjük: izgalmas olvasmányt); magas színvonalú munkájuk nyomán az öt megillető helyre került, „rehabilitáltot” Bethlen János műve.

Ennyivel el is intézhetnénk az ügyet (megemlítve talán még a Balassi Kiadó érdeméért a kötet tartalmához méltó technikai kivitelezését, ha csupán a Mű-ről volna szó. Ezzel azonban szem elől vesztenénk a kiadvány legnagyobb tudományos novumát. Jankovics József kitűnő, ám nyilván vitára sarkalló utószava ugyanis (Bethlen János, a politikus és a történetíró – Erdély története Szalárdi és Cserei között) valódi perújrafelvételt kezdeményez, nem annyira a Mű (melynek adatszerű megbízhatóságát még Bethlen ellenfelei is elismerték), mint inkább a Szerző ügyében. Ez pedig már sokkal problematikusabb kérdés – hiszen a kortársak sem véletlenül vádolták köpönyegforgatással a Kancellárt, s véleményük néhol az utókor értékelésein (például Bartoniek Emma idézett tanulmányán) is rajta hagyta a nyomát.

A mérleg első ránézésre egyértelműnek látszik. 1657 és 1661 között öt (!) többé-kevésbé legitim fejedelem váltotta egymást Erdély uralkodói székében. Hárman közülük erőszakos halállal pusztultak el: Rákóczi a Baracsaival szövetséges törökök elleni harcban, Kemény János az Apafit támogató Kucsuk Mehmettel vívott ütközetben lelte halálát, Barcsai Ákossal pedig Kemény orgyilkosai végezték egy országot szélén. Bethlen János mind az ötöt kiszolgálta, s mindig a megfelelő pillanatban pártolt át a soron következőhöz.

Rákóczi György generálisa (a lengyel hadjáratban Krakkó parancsnoka), Barcsai táncsura és névtelen röpiratszerzőként támogatója a Rákóczi elleni publicisztikai csatározásokban, Kemény János kancellárja – pályája töretlenül ível felfelé. A sor végén álló Apafi számára ismét csak nélkülözhetetlen a nagy politikai tapasztalatokkal rendelkező Kancellár – egészen a hetvenes évtized elejéig, amikor a felesedő körül kialakult kamarilla (Teleki Mihály, Nalácz István, Székely László és mások) intrikái következtében lassan kiszorul a hatalomból. (Azt éppen Jankovics József tisztázta korábban, hogy az udvari pozícióharc kimenetelén túl a mellőzöttség mélyebb oka Bethlen János külpolitikai koncepciójának háttérbe szorulása volt.)

Súlyos betegen keresi magányába vonul vissza, itt éri a halál 1678-ban. *Históriáját* már évek óta félbehagyta, s talán nincs is szükség a folytatásra. Már az 1671-i viták során megvonta benne az új erdélyi kurzus politikájának mérlegét: „... még a hatalmas adó kifizetésével sem tudtuk megvásárolni az Ottomántól a békét. A keresztény fejedelmeket pedig és az ő barátságukat valami végtelen tehetetlenségből elhanyagoltuk, vagy inkább megvetettük... Az Osztrák Ház ... halátlanság vétkével vádolt minket egész Európa előtt, mert, előadásuk szerint, az ő segítségével menekültünk ki a törökök torkából, mégis azon fáradoztunk, hogy Magyarországot, amely mindaddig az egész kereszténységnek a védőbástyája volt, elszakítsuk a keresztényektől...”

Köpönyegforgató élet? Folyamatos jelmezcsere? A válasz nem könnyű, hiszen közben a szín is változik, és könnyen lehet, hogy éppen a maskját folyton változtató szereplő marad hű önmagához. A tettetés és a szándékok-gondolatok leplezése, a *simulatio* és a *dissimulatio* módszereinek ismerete a kor politikai cselekvésének alapkövetelménye. A világ, legalábbis a nagypolitika világa, amelyben Bethlen János is mozgott, a század egyik legnépszerűbb és legelkoptottabb metaforája szerint „scénává”, színházzá, grandiózus amfiteátrummá változik, amelynek nézője egyúttal szereplő is, ahol a maskok változtatása a kollektív és kölcsönös megtévesztés kötelező eleme: játékszenvedély és bizonyos helyzetekben túlélési technika egyszersmind.

A történelem Bethlen szóhasználatában is „álarcos személyek” által beteljesedő tragikus (vagy éppen tragikomikus) „felvonások” sorozata. A kortörténetírás közege pedig természetesen ugyancsak a „világ eme forgandó Komédiája”, mint azt a *Rerum* bevezetésében megfogalmazza. A két kérdés tehát, a politikus tisztességét és a historikus hitelét illető, párhuzamos és mélyen összefüggő: koherens célokra alkalmazta-e az államférfi a hatalmi harc közkeletű és kötelező technikáit? talá-e kitüntetett nézőpontot a történetíró, ahonnan rálátás nyílik az események kaotikus halmazára, s logikus sorba rendezhetőek Végzet és Szerencse kiszámíthatatlan játéka, köztük saját sorsának színváltozásai?

A *Rerum Transylvanicarum libri*-t – maga tudósít róla ajánlásában – a frissen hatalomra került Apafi Mihály fejedelem megbízásából írta Bethlen, igazolandó az európai közvélemény előtt a kényszerből, jobb híján, a pusztá megmaradás érdekében vállalt török orientációt. A fejedelem nem sajnálta rá az anyagi áldozatot sem: az 1663-i szebeni kiadás után 1664-ben Amszterdamban jelenik meg ugyancsak latinul (meglehet, az ekkoriban nyugaton peregrináló Bethlen Miklósnak is volt szerepe a kiadás megszervezésében), 1666-ban pedig Nürnbergben lát napvilágot németül.

A *Rerum* Apafi Mihálynak szóló ajánlásában Bethlen János, aki „soha nem üdvözölhette a Múzsákat Erdély határain túl” fényes bizonyágát adja szakmai jártasságának, széles látókörű, európai színvonalú felkészültségének. Tisztában van választott tárgya nehézségeivel és kockázataival (bírált szereplőinek jó része még él!), a jelenkor-történet igazságainak viszonylagosságával, az Európa-szerte ekkoriban formálódó és lassan politikai jelentőségre szert tevő közvélemény meggyőzésének, az ellenpropaganda megcáfolásának fontosságával; munkáját a „jóindulatúak közítéletére”, „a keresztény világ” elé bocsátja, hogy eltávolítsa a „népek tudatából a szóbeszéd tévedéseit”, akárcsak két évvel később a Mars Hungaricus szerzője, *Esterházy Pál*. A műfaj követelményeinek megfelelően felhívja Apafi figyelmét a kortörténet közvetlen és hosszú távú politikai hasznára: növeli jó hírét és megszívlelendő tanulságokkal szolgál jövődó uralkodására nézve. Ugyanakkor a korban szokásos prooemiumok törleszkedő dicséréteivel összevetve Bethlen ajánlásából szinte félszótlen kihallik egy disszonáns hang. „Nem látom, miért félnék híven előadni azt, amit mások elmondani vagy megcselekedni nem szegylletek.” „Kétségkívül úgy is lesz, hogy a jelenkor és a késő utókor nem Felséged életén hanem halálán bántódnak” majd – feltéve tudniillik, ha az Apafi fejedelem jól okul elődeinek hibáiból: különben könnyen ő is az ő sorsukra juthat.

Ez bizony az öntudatos arisztokrata hangja; messze jár az apologetikus történetírás hízelgésétől, legalábbis kérdéses, kinek „hízeleg”? Biztonsága mélyebb gyökerű, mint amit a pusztán önigazolásra törekvő „hízélgő” történetíró vagy „színlelő” politikus mégoly logikus magyarázkodása is adhat. Köpönyegforgató? Igen. Több úr szolgája? Igen, nem is titkolja. Csakhogy – s itt keresendő történetírói és emberi-politikusi hitele – kénytelenségből, egész nemzetével együtt az. Az Olvasóhoz címzett *Előszó*-ban írja: „... előre intek mindenkit, hogy mérsékelten és keresztényi kegyességgel ítélkezzék azokról, akik a földkerekség két nagyhatalma közé... helyeztetek, s míg egyszer ez, másszor az bizonyult erősebbnek, ellenfele néha még tűrhetlenebb módon sújtotta terhekkal, s ha nem akart elpusztulni, a dolgok végső kényszerét, ami minden halandón uralkodik, hozva fel mentességül, arra kényszerült, hogy sokszor váltogassa patrónusait.”

A nemzet nem ítéhető el erkölcsileg semmiféle hintapolitikáért, ha a pusztá megmaradás a tét. Nem ítéhető el Erdély politikai nemzete, úri rendje sem. Hajbókolás, megvesztegetés, intrikák, s ha kellett, hitszegés árán is, az országot dúló német és török csapatok között lavírozva, a *Bethlen Farkasok*, *Teleki Mihályok*, *Petki Istvánok* és *Bánffy Dénesek* ebben az emberpróbáló időben mutatták meg igazán, milyen alaposan megtanulták Bocskai István és Bethlen Gábor leckéjét, az egyensúlypolitika bölcsességét. S közülük paradox módon éppen az viselkedett a legkövetkezetesebben, aki a leggyakrabban fordított köpönyeget, aki a leggyorsabban reagált a politika változó széljárásaira, mindig oda állva, ahol a legtöbb esélyt remélte maga és nemzete megmaradására.

Nem véletlenül hangsúlyozzuk lépten-nyomon, hogy mennyire kötődött rendjéhez Bethlen János. Ez a nemzetet a rendekkel azonosító szemlélet ugyanis, amellet, hogy biztosította a szilárd és hiteles historikusai nézőpontot, a Kancellár politikai koncepciójának is sarkköve volt. Ilyen értelemben a *Rerum* nemcsak külföldre irányuló propagandamű, hanem a hazai politikai osztálynak szóló üzenetet is közvetített. Ennek lényege az volt, hogy a Bethlen Gábor-i képességek nélkül Bethlen Gábor-i hatalommal felruházott, az országgyűlés ellenőrzése alól kicsúszó fejedelmek (mint *II. Rákóczi György* tragikus példája is mutatja) jóvátehetetlen katasztrófába sodorhatják az országot. A hatvanas évek második felében, a kiépülő és megszilárduló Apafi-rezsim idején a gondolatlól vezetve (és nem „udvari” karrierjén munkálkodva) összpontosította minden erejét és befolyását az uralkodói hatalom ésszerű korlátozására, a legitim (és nem sógorokból-posta-mesterekből álló) tanácsadói kör bővítésére. Nem árt többszörösen aláhúzni: nem a fe-

jedelmi abszolútizmust utasította el Bethlen, mindössze annak korszerű kompromisszumos formáján dolgozott, valahogy úgy, ahogy azt *Zrínyi* a Mátyás-tanulmányban felvázolta. S ha valamiben, akkor ebben a meggyőződésében hajlíthatatlanul következetes volt. Nemcsak becsülettel „disszimuáló” politikusként. A tényeket céltudatosan manipuláló történetíróként is.

Mert hogy manipulálta őket, az kétségtelen. Csak éppen nem krónikásként, hanem a legnagyobbak, *Tacitus*, *Guicciardini*, *Paolo Sarpi* nyomdokán járva, írói eszközökkel, főként a jellemfestés mesterfogásaival.

Az Apafiról adott képet már láttuk, de nem kíméli a Kancellár a többi fejedelmet sem. A fiatalságától „ivócimborákkal dorbézoló” Rákóczi, bár vakmerő katona, de mérhetetlen nagyravágyásában „sem felismerni, sem elkerülni nem volt képes az isteni gondviselés végzetes elrendelését”: hatalmi mániájával ő szabadította Erdélyre a török büntetőexpedíciót. A naív, „a dolgok kimenetelét az isteni gondviselésre hagyó” *Rhédey* jelentéktelen figura, Rákóczi első ijesztésére lemond trónjáról. *Barcsai Ákosnak* Várad sorsfordító ostroma idején arra van érkezése, hogy riválisa, Kemény erdélyi jószágainak elkobzásán mesterkedjék; Seben ostroma idején „nem törődött a várossal az ostrom teljes ideje alatt, hanem részegeskedésre adta magát”. A „természtől fogva habozó”, magát a fejedelmi trónt is csak vonakodva elfogadó Kemény Jánost ugyancsak megfertőzte, bűnkörébe vonta az egyszer már megízlelet hatalom mámora: kimenekülése után, katonailag reménytelen helyzetben is vissza akart térni Erdélybe, mert „már régóta arra az elhatározásra jutott, hogy magánemberként nem tud és nem is akar élni.”

Az újabb történeti kutatások (*Trócsányi Zsolt*, *R. Várkonyi Ágnes* és mások) ezzel szemben – talán *Barcsai Ákos* kivételével – mindegyikük számára nyomós „mentségeket” találtak, a szűk mozgástérben manőverező Apafi Mihályt pedig egyenesen rehabilitálták. Mai tudásunk szerint tehát Bethlen János erősen és tendenciózusan elrajzolta hősei portréját. Miért? Mert írói koncepciója így diktálta. Nem a valós személyekre volt szüksége, hanem egy olyan uralkodókatalógusra, amelyben együtt szemléltethette a centralizált fejedelmi hatalom minden bűnös hátrányát. I. Rákóczi Györgyben (uralkodására röviden kitér az első fejezetekben) a kapzsiság, II. Rákóczi Györgyben a túlzásba vitt ambíció, Rhédeyben a naivitás, Barcsaiban az állhatatlanság mintáját rajzolta meg. A *Rerum* írásakor még csak rövid ideje kormányzó Apafinak amolyan „javított *Barcsai*” szerepkört előlegez a Kancellár (a gyenge jellemű, szelíd, részeges órásmester-fejedelem *Jókai* által széles körben elterjesztett képének – *Cserei* közvetítésével – itt az ősforrása), Kemény János pedig a gátlástalan machiavellista fejedelem típusát hivatott szemléltetni az uralkodói galériában.

E sémán belül azután, ahol tere nyílik írói képességei kibontakoztatására, Bethlen valóban remekel. A lendületes elbeszélést megakasztó felkiáltások, késleltető kitérők drámaian ellenpontozzák hősei és velük az egész ország sodródását a katasztrófa felé. Sűrűn váltogatja a hangnemet, ezzel is érzékeltetve a kizökent idők kaotikusságát. A *Rerum* egészen uralkodó, akár „egyenes”, akár ironikus vagy humoros változatában érvényesülő keserű, komor alaphang pedig a mű propagandisztikus, illetve politikai-konceptcionális szintje alatt meghúzódó mélyrétegre utal, Bethlen történetfelfogásának körvonalai bontakoznak ki belőle. A mindent átfogó alapelv, a *mutatio rerum humanarum* kibontakozóban van a magyar nemzet sorsán: Szerencsése lehányatlott, a Végzet romlásra szánta – „leggazdagabb és legerősebb tartomány”, Erdély is „már haláltusáját vívja”, s „maradékai ... aligha ígérhetnek üdvösséget maguknak”. *Fátum*, *Fortuna* (és a Szükség, a *Necessitas*, Bethlen harmadik alapterminususa) már régen nem azt jelentik itt, amit humanista teoretikusaik értettek alattuk (a Végzet kínálja a Szerencsés alkalmat, a Szükség kényszerít megragadására), vagy Bethlen Gábor korabeli kálvinista-predesztinációs átértelmezői (például *Bojthi Veres Gáspár*) tartottak felőlük (Isten kényszerít a Szükség – *Necessitas* – által az Alkalom megragadására, az előmenetelre). A Kancellár optikájában Isten, bár szándékait nem ismerhetjük, úgy látszik hogy elfordította tőlünk a Szerencsét; mikor mégis Alkalom nyílna a romlás megállítására, legalább fékezésére, az emberi döntések ahelyett, hogy elhárítanak, csak siettetik a Végzet beteljesülését. A Szükség is messze áll *Machiavelli* akcióra, alkotásra ösztönző dinamikus *necessitá*-jától; Bethlennél a külső befolyásoló tényezőket: idegen nemzetek nagyobb hatalmát, a körülmények

kényszerítő erejét jelenti, ilyen minőségében zsarnoki erőként (*dominatrix necessitas*) viselkedik.

A sötét világlátáshoz kíméletlenül világos történelmi helyzetudat és situációérzékelés járul. A gyakorlati politikai tapasztalatából adódó következtetés, ti. hogy a félfüggő helyzetben levő kis fejedelemség lavírozni kénytelen a két határos nagyhatalom között, „megérzése egy, a modern történettudomány által felismert történetalakító tényezőnek: egy nép földrajzi helyzetének, s az abból politikájára adódó kihatásnak”, írja Bartoniek Emma. A geopolitika „felismerése” a korabeli Erdélyben közhelyszámba ment – ám ez nem mondható el a nemzetközi könyvpiacra Bethlennel versengő kortörténeti művek többségéről.

Hazai kontextusban pedig a *Rerum* páriját ritkító vállalkozásnak tekinthető (legfőképpen *Zrínyi Miklós* juthatna eszünkbe – ha kortörténetet írt volna). Az egy kivétel *Estterházy* Mars Hungaricus a volna, de az, erősen elfogult katolikus álláspontja és a Mars – *Zrínyi* ideális alakját középpontba állító szemlélete okán, ugyacsak messze áll a *Rerum* alapvetésétől.

A folytatás, a *Historia rerum Transylvanicarum*, sajnos már nem lép fel a *Rerum* szakmai igényességével; nem más, mint az „államférfi naplója”, ahogy *Szalay László* nevezte. Ha kiadásra gondolt volna, feltehetőleg Bethlen maga is alaposan átdolgozta volna, a jelen szöveget legfeljebb alapanyagként tekintve. Mindez persze mit sem von le páratlan gazdagságából, forrásértékéből; a számtalan általa közölt dokumentum egy részének hitelességét az eredeti példányok igazolják, más részük csak innen ismeretes – az 1663-73-as évtized erdélyi történelméről nem lehet érvényesen nyilatkozni a *Historia* figyelembe vétele nélkül.

Bethlen János munkáinak új kiadása tehát messzemenően igazolja a kortársak elismerő véleményét, és valóban a hanyatló Erdély egyik legjelentősebb eredélyi politikusának és történetírójának „újralfelfedezését” jelenti. Hangsúlyozandó pozitívuma, hogy a teljességre törekszik: nem csupán a történeti műveket, hanem a röpiratokat is közli. Az említett *Innocentia Transylvaniae* mellett hozza a máig tisztázatlan provenienciájú, de feltehetőleg a Bethlenek környezetében született és a közvetlen utókor által a *História*-hoz csatolt Hangsburg-ellenes pamfletet, a kor egyik legérdekesebb publicisztikai vitasorozatának nyitódarabját, az *Austriaca austeritas* (Kolozsvár, 1671) című anonim munkát. A felfedezés (a röpirat minden kommentár és jelzés nélkül, mintegy rejtve simul bele Bethlen szövegébe) a fordítás hatalmas munkáját is elvégző P. Vásárhelyi Judit érdeme, aki ezzel megoldotta a már Bartoniek Emma számára fogas kérdésnek bizonyult problémát: hogyan lehetséges, hogy a kiegyensúlyozott politikai vonalat képviselő Kancellár ilyen szenvedélyes Bécs elleni kirohanással zárja *História*-ját?

A hatalmas anyagot jegyzetekkel és utószóval értelmező Jankovics József, saját korábbi kutatásainak és példaadó Bethlen Miklós-levelezéskiadásának új eredményeit is hasznosítva, a Bethlen-szöveghez csatlakozó sokszáz jegyzettel, nagy apparátussal, főként az anyagismerete birtokában végzi el „az eddig soha el nem végzett próbát”, a *Rerum* és a *Historia* „hitelességpróbáját”. A művek kritikus pontjait minden esetben szembesíti az adott eseményre vonatkozó kortársi levelezéssel, naplókcal, követjelentésekkel, országgyűlési iratokkal, más történetírók tanúságával. A történetíró megbízhatóságát vizsgáló revízió – mint az várható is volt – „igen pozitív eredménnyel zárult.” Mint ahogy azszal zárult a Kancellárról eddig olyannyira hiányzó, teljes pályaképet adó kíséretanulmányban felvetett alapkérdés, a Bethlen János személyiségének hitelét illető is. „A háttérből csendesen és megfontoltan irányító, vallása és hazája ügyét mindennél szentebbnek és fontosabbnak tartó s azok érdekében eltökélten fáradozó szürke eminenciás figurája sejjlik fel sorai mögött” – írja Jankovics.

Tegyük hozzá: e sorok mögött pedig a szerényen apparátusa mögé húzódozó filológus rendkívül problémaérzékes témaválasztása. A kényszerpályáról, fatális korról, determinisztikusan szűk külpolitikai mozgástérről, régi, új és legújabb elit marakodó osztzkodásáról és kompromisszumos pozícióharcairól érkező, a betegségében őt felkereső Haller Jánosnak „minden jó végezést elbontó” „egyenetlenségből” „hazánkra, nemzetünkre, kiváltképpen magunk fejére csakhamar” sötét rosszakat jövendőző Bethlen Já-

nosnál nehéz lett volna időszerűbb alakot „újrafelfedezni”. Kérdés, hogy a mai Haller Jánosok is „csaknem próféta gyanánt” hallgatják-e majd korunk hőseit, a „köpönyegforgató” Kancellárt.

Bethlen János: Erdély története 1629-1673. Ford. P. Vásárhelyi Judit. Az utószót és a jegyzeteket írta Jankovics József. A mutatókat összeállította Jankovics József és Nyerges Judit. Balassi Kiadó, Bp., 1993. 672 p.

BENE SÁNDOR

A szeretet gyakorlata

Sipos (S) Gyula könyvének címe egy idézet: „Gyermekeim, ne szeressünk se szóval, se nyelvvel, hanem tettel és igazsággal.” Az idézett mondat János első, az egyházközösségnek a tévtanítók ellen írt leveléből való. János ebben össze foglalja meggyőződéseit, tanításait. Adódik a párhuzam.

Ez a vékonyka, halványzöld könyv is egyfajta körlevél az iskolákhoz. Van miről szólni, hiszen „kicsit mindannyiunkat megöl(t már) az iskola” – írja a szerző.

S a tanítások? A könyv alcíme: íráskor védelemről és felkészítésről, szabadságról, rendről és szeretetről, nevelésről és ökológiáról, a természet reménységéről és Istenről – egy teljes világképet, egy teljes tanításrendszert ígér. Középpontjában a szeretet, mely az egész rendszer egyensúlyi pontja, szilárd támasza.

Pedagógiai evangelizáció ez az ötvenegynéhány lap, hiszen jó hírrel szolgál: van remény! Van remény, ha a szeretetnek meghatározó helye van az iskolaethosban.

De mi a szeretet szerepe? János, a próféta azt mondja, érdemes szeretni, a jutalom nem marad el; a bölcsek azt szokták mondani, lehetséges szeretetben élni; a művészek csak ámulnak azon, hogy milyen öröm szeretni; a pedagógusszerző azt vallja: a szeretet szolgálat.

Nézzük e szolgálat néhány fontos tételét:

– „Az életre való felkészítés” helyett a „gyermekkor védelme” készíti fel a legjobban a tanulót az életre.

– A rend betartatása éppúgy nem zsarnokság, mint ahogy a rend nélkülség sem szabadság.

– Hamupipókének éjjélkor el kell jönnie a bálból. Ha megkérdeznék – ahogyan ma sokan, „szabadságra nevelésük” következtében megtennék – hogyan van az, hogy éjjélkor el kell jönnöm, a tündér minden bizonnyal visszakérdezne (...): hogyan lehetséges, hogy éjjélíg ott maradhattál?

– A természetben nincs kisebbségi vagy hátrányos helyzetű csoport, bár mindig vannak kisebbek és hátrányokkal küszködők. De ki utálja őket? Mert nem a hátrány a baj, hanem a légkör, amely nálunk körülveszi a „lemaradottakat”.

– Ha csak szavakkal szeretünk, a gyerek egy idő múlva már magát a szeretet szót is megutálja.

A könyvben persze nem így, nem ilyen kinyilatkozásszerűen sorakoznak a gondolatok. Mindig esetleíráshoz, konkrét szituációhoz kötődnek, s mint egy eddig eléggé fel nem használt kommunikációs elem, úgy mutatkozik meg bennük a szeretet.

A mű erényéhez tartozik még a vonzó stílus erőtere, melyben a tartalom köre újabb gondolatok gyűlnek, akár „amatőr”, akár „hivatásos” (pedagógus) az olvasó.